

STATUTUL JURIDIC AL EVREILOR BĂNĂȚENI ÎN REGIMUL DICTATURII DE RĂZBOI

*Mihai Vișan**

Cuvinte cheie: discriminare, spirit naționalist, tradiție, doctrină

Key words : discrimination, national spirit, tradition, doctrine.

Politica antonesciano-legionară și antonesciană față de această regiune a fost absolut incorectă, aceasta datorându-se unor factori obiectivi – zonali cum ar fi: hegemonia relațiilor interregionale ale bănățenilor în fluentizarea schimburilor de produse agricole și industriale, fapt care intra în disconcordanță cu tendințele de centralism ale economiei de război¹; pe de altă parte, tendințele unei părți a șvabilor (grupul german din Banat) de a se înregimenta în așa-zisul Front Național de Muncă (National Arbeit-Front – N.A.T), care comercializa minereuri de alamă și aramă în Germania, deservind în felul acesta industria de război germană; apoi, afinitățile și simpatiile tinerilor spre mișcarea nazistă²; nu în ultimul rând, trebuie spus că o parte a evreilor din țările vecine s-au refugiat în acest colț de țară, fațetă consemnată în rapoartele poliției timișorene. În dauna acestor aspecte, rapoartele contrainformative insistau deseori să asigure oficialitățile că starea de spirit a populației bănățene ar fi relativ calmă.

La 28 martie 1941 este adoptată legea exproprierii bunurilor urbane ale evreilor, decret-lege care oferea o rentă minimă anuală garantată de stat și care nu avea atingere asupra unei categorii restrânse de evrei. Înaintea adoptării acestui act discriminatoriu, guvernul Ion Antonescu, cel care angajase economic și militar România Reichului german, considera că o asemenea măsură era luată în scopul restabilirii drepturilor istorice ale națiunii române,

* Universitatea *Eftimie Murgu* din Reșița, P-ța Traian Vuia, nr. 1-4, Reșița, e-mail: carugina@yahoo.com

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Timiș, fond *Prefectura județului Timiș-Torontal*, dosar nr.7/1940, f. 20 (în continuare DJANT).

² *Ibidem*, f. 15 și 24.

având intenția de „întoarcere la tradiția națională și creștină în concepția proprietății”; era o formă de materializare a spiritului naționalist în domeniul proprietății, de racordare definitivă a României la spiritul naționalist care străbătea Europa aceluși timp. Conducătorul statului român era convins că prin acest act juridic poporul român nu era doar susținătorul unui naționalism artificial, de suprafață, ci identificase mirajul „regăsirii celui mai autentic trecut românesc”³. Românzarea tuturor domeniilor vieții economice și sociale era calea înfăptuirii naționalismului doctrinar și teoretic, susținut până nu demult de vârfurile intelectualității românești interbelice.

Raportul lui Mihai Antonescu, adresat conducătorului statului la 2 mai 1941, specifica precis numele și rolul instituției ce urma să materializeze hotărârile guvernului în direcția românzării: Centrul Național de Românzare⁴.

În vreme ce legislația carlistă elimina prevederile Constituției democratice din 1923, legislația antonesciană va deservi în totalitate reconstrucția economiei naționale, iar mai apoi susținerea frontului; în speță, putem vorbi despre o legislație discriminatorie, rasială în ce privește minoritatea evreiască.

În toată perioada războiului, Antonescu s-a străduit să amâne „soluția finală”, a exterminării fizice, în masă, a evreilor, soluție propusă și experimentată din plin de Hitler. Această „soluție” a venit după eșuarea „rezervației evreiești”, conform planului Madagascar și după ce Reichul a decis ca, în toate regiunile aflate sub controlul ori influența Germaniei, evreii să fie evacuați în Est. Antonescu va îmbrățișa, cu destule reticențe și amânări, ideea deportării populației evreiești în așa-numita „zonă a Bugului”.

Evreimea bănățeană a avut și ea de suferit de pe urma deportărilor transnistrene. Exista în această regiune un segment subțire de populație evreiască – intelectuali, o mică pătură de negustori ori mici meseriași – cu simpatii pentru ideologia marxistă, pentru mișcările social-democrate sau comuniste. Această „minoritate” a minoritarilor din Banat participa sporadic la întrunirile cercurilor de stânga, la conferințele și prelegerile ideologilor marxiști; se vorbea și se practica chiar un „marxism de salon” în cercurile ceva mai întărite ale evreimii timișorene, arădene și lugojene. Se poate spune că această „afinitate” spre spiritul comunist în această regiune se datora implementării legislației antievreiești și dispozițiilor coercitive: exproprierile

³ Lya Benjamin, *Legislația antievreiască*, București, 1993, p. 132-133

⁴ *Monitorul Oficial*, partea I, nr.102 din 3 mai 1941, p. 2328-2329.

de bunuri, eliminarea din servicii, detașamentele de muncă forțată, rechiziționările obligatorii de mijloace materiale și bănești pentru susținerea frontului, amenințarea permanentă cu deportarea și exterminarea.

Poliția județului Timiș-Torontal întocmea deja lista cu numele simpatizanților comuniști încă din anii 1934-1940. Acestora li s-au adăugat în timpul războiului cei care se găseau în imposibilitate de a-și achita obligațiile fiscale, cei încriminați în delict de speculă, așa-zișii împlicinați în acte de sabotaj, suspicioși de false motive de sănătate și care se sustrăgeau de la munca de interes obștesc. Dintre evreii deportați din Banat, ca și din celelalte zone ale României, a fost și acest segment de populație cu vederi comuniste. Deplasați în Transnistria, aceștia au fost supuși unui regim înspăimântător de viață; memoriile rabinului Alexandru Șafran, confirmate de documente, vorbesc despre regimul de viață inuman din „zona Bugului”: mulți dintre cei deportați au murit de foame, de epuizare, masacrați de lovituri de baionetă, precum și de absența asistenței medicale și sociale⁵.

Populația evreiască din Banat a fost în permanență hărțuită și urmărită de grupurile de legionari din regiune, mai ales în perioada ultimei detenții a Căpitanului. Acum, când „centrul” Legiunii era anihilat, în Banat se afirma alt lider: Horia Sima. Originar din Făgăraș, cu o trecere meteorică prin liceele din Caransebeș și Lugoj ca profesor de filosofie și literatură, Sima va adopta spiritul „revoluționar” total. O caracterizare lucidă a acestui personaj, pentru sfârșitul anului 1938, o face Armin Heinen: „Căpitanul a fost un idol, o personalitate care i-a fascinat nu numai pe adepții apropiați. Sima poseda alte „calități”. El era dominat de „filosofia bombei” și reprezenta aripa radicală, teroristă, care a hotărât politica Gărzii după anul 1938. Codreanu a oscilat între diferitele fracțiuni ale legiunii, asigurându-și astfel independența. Sima nu-și putea permite un asemenea mod de comportare. Exista mai mult decât un gardist care putea ridica pretenția că reprezintă asemenea lui „adevărata învățătură”. Numai dacă se baza pe sprijinul aripii extreme, el se putea apăra în fața atacurilor.”⁶

Îmbrățișând „politica forței”, noul lider legionar va provoca și întreprinde, în mod sistematic, acțiuni vandalice cu un pronunțat caracter antisemitic.

⁵ Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România 1939-1947. Memorii*, București, 1996.

⁶ Armin Heinen, *Legiunea Arhanghelului Mihail*, București, 1998, p. 411.

Așa credea el că va atrage atenția regelui și opiniei publice că Legiunea n-a capitulat. Astfel, după o aprigă campanie de manifeste anticarliste, Sima va lovi în proprietatea și interesele evreiești din Ardeal și Banat: va detona cu explozibil fabrici de cherestea și sinagogi din Turda, Cluj, Timișoara, Vinga, Arad, va mina cafeneaua și Teatrul Național din Timișoara (unde vor fi și victime) și, în fine, va organiza atentatul împotriva rectorului universității clujene⁷. Toate aceste măsuri urmăreau trezirea unui val popular de revoltă împotriva regimului lui Carol al II-lea. Calculul a fost, însă, greșit, căci regale va ordona execuția lui C. Z. Codreanu și a întregului „lot” de lideri de la Râmnicu Sărat.

Legislația antievreiască emisă în guvernarea antonesciană a întreținut și mai intens prigoana iudaică în Banat; există mărturii care confirmă că legislația discriminatorie din învățământ a fost aplicată și-n această regiune, că Politehnica din Timișoara, dar și celelalte instituții preuniversitare bănățene nu școlarizau etnici evrei.

Regimul muncii obligatorii va fi subordonat și aici procesului de mobilizare generală și de desfășurare a frontului. Evreii din Caraș vor fi „concentrați”, începând cu octombrie 1940, în Oravița; cei mai mulți dintre „deportați” proveneau din Reșița, Caransebeș, Bocșa-Vasiova, Anina, Carașova etc.; bunurile imobiliare ale acestora erau rechiziționate în folosul armatei. Regimul muncii obligatorii a durat, pentru evreii cărășeni, între octombrie 1940 și august 1944. Mobilizații pentru munca forțată prestau, în Oravița, munci de folos obștesc: curățenia drumurilor și spațiilor din instituții publice, a pieței de bunuri agro-alimentare, prestau munci la popota unității militare (îndeosebi femeile), participau la dezăpezirea orașului, operații de deratizare și reparații ale sistemului de canalizare, munci forestiere la joagărele de la Lișava și Ciclova; în anii 1942 și 1943, un segment semnificativ din bărbații-evrei din spațiul de concentrare orăvițean au fost deplasați, sub regim de jurisdicție militară, la munci de săpare a tranșeelor în zona Prut și Păuliș–Arad, precum și la repararea rețelei de cale ferată în zona Predeal⁸. Prin decretul-

⁷ Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de Fier-Organizație teroristă de tip fascist*, București, 1980, p. 241-242

⁸ Informațiile mi-au fost furnizate de d-na Novac Marta Margareta, fiica lui Perlgrund Leo, actualmente domiciliată în Bocșa – Caraș-Severin, pensionară a Inspectoratului Silvic Caraș-Severin; domnia sa, în convorbirea din 18 martie 2003, relatează că în 1940 locuia la Carașova și că toate familiile evreiești din localitatea sa de baștină au fost „deportate”,

lege nr.1003/5 noiembrie 1941, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 272/1941, a fost înființat Inspectoratul general al Taberelor și Coloanelor de Muncă. Eliminați din servicii și deplasați forțat în taberele de muncă din reședințele de județ (Timișoara, Arad, Oravița), evreii-bănățeni erau apoi organizați în detașamente de muncă obligatorie⁹ unde, în pofida tuturor vicisitudinilor, vor presta o solidaritate de grup excepțională¹⁰.

Din analiza documentelor și a mărturiilor rezultă că cel mai inuman detașament de muncă obligatorie a funcționat la Ghiroc, în județul Arad, unde în anii 1941-1942, condițiile de viață și de muncă de aici au fost complet inumane, batjocorirea celor încartiruiți aici neavând limite. Începând cu anul 1942, Centrala Evreilor din România se va angaja în rechiziționarea de alimente, îmbrăcăminte, medicamente și bani, mijloace necesare întreținerii vieții celor deportați în Transnistria, precum și în centrele de muncă obligatorie; existau și modalități de plată bănească pentru scutirea de muncă obligatorie¹¹.

Accentuarea măsurilor antisemite ale regimului antonescian a întâmpinat o anumită rezistență „pasivă” față de regimul muncii – printr-o productivitate scăzută, dar și o opoziție pronunțată în cazul burgheziei liberale, celebru fiind cazul baronului Franz von Neumann (Francisc Neumann). Marele întreprinzător arădean se bucura de o mare popularitate nu numai în orașul său natal, ci și-n întreaga țară. De reținut că evreul cu vederi liberale, Franz von Neumann era, între 1938-1940, principalul acționar și manager al fabricii de textile din Arad, una dintre cele mai mari fabrici de profil din România¹². Întreprinderea a fost înființată în anul 1909 cu un capital social de 2.200.000 coroane, printre primii acționari numărându-se și Adolf Neumann junior, în 1938, acționarii Carol Neumann și Eduard Neumann l-au împuternicit pe Franz Neumann ca principal atreprenor al întreprinderii arădene (I.T.A.). Ca atare,

în regim de 24 de ore, cu strictul necesar la Oravița; aici, evreii deportați aveau interdicție de a pătrunde în magazine, de a face cumpărături, de a urma cursurile școlii din localitate – interdicție existentă și-n Timiș, după cum mărturisește d-na Novac; singura libertate era legată de exercițiul cultului mozaic; alimentația era foarte proastă, dar românii-localnici s-au dovedit a fi foarte omenoși.

⁹ DJANT, fond *Prefectura Județului Timiș-Torontal*, dosar nr. 19/1942, f.17,19,28,30,33,97,190.

¹⁰ Arhiva Comunităților Evreiești din Timișoara, dosar nr. 78/1944.

¹¹ *Ibidem*, dosar nr.78/1944, f.147-158.

¹² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, fond *Uzinele Textile*, Inventar nr.105. Materiale documentare cu termen de păstrare permanent pe anii 1908-1955 (în continuare DJANA).

până la decretul de naționalizare din 1948, capul acestei fabrici va rămâne acest personaj, abil susținător al conceptului de societate civilă¹³. Franz von Neumann – prin stăpânirea limbilor vorbite în zonă și a limbilor de circulație internațională, prin excelentul management și marketing pe care l-a făcut cu celebrele sale depozite de la „Arădeana” (depozitele de la București, Craiova, Cluj) – va fi recunoscut drept un mare industriaș local și național; angajații de la „Arădeana” erau foarte atașați de patronul lor din multiple motive: condiții de salarizare, mult mai benefice decât la celelalte întreprinderi similare, acordarea unor locuințe de serviciu (premieră pentru România acelei vremi), promovarea profesională care nu era împietată de criteriile de origine etnică. De asemenea, patronul arădean s-a ocupat îndeaproape de înființarea unor asociații culturale din oraș (primul stadion de fotbal construit după bareme internaționale, echipa de fotbal „I.T.A.” care va deveni celebră în anii 1946-1947, terenul de tenis de pe malul Mureșului, toate acestea sunt opera lui Neumann).

Fără îndoială, imaginea personalității acestui om de afaceri, dar și artisan al urbei arădene, nu numai că nu a putut trece neobservată, dar a avut și un cuvânt greu de spus în apărarea personalului evreiesc din fabrica sa, a evreilor arădeni și din întregul Banat.

Neumann s-a numărat printre evreii care s-au opus politicii discriminatorii a regimului antonescian, între primele sale atitudini numărându-se aceea a respingerii sistematice a măsurilor de românizare a întreprinderilor. Documentele din arhiva arădeană dovedesc că managerul și administrația de la „Arădeana” se găseau într-o permanentă hărțuială cu autoritățile locale în vederea anulării dispozițiilor Oficiului Central de Românizare¹⁴. Serviciul administrativ al firmei arădene va răspunde cu promptitudine la încercările de românizare decise de guvern. În acest sens, vor fi aduse serioase argumente: importanța fabricii în ansamblul economiei regionale și naționale, volumul semnificativ al contractelor internaționale, contribuția tehnicienilor evrei la fluidizarea managementului firmei, volumul și valoarea producției industriale obținută în timp. Spre exemplificare, vom cita un aspect din corespondența adresată inspectorului de control al muncii, la 19 ianuarie 1942: „Subsemnata Industrie textile Arădeana S.A., cu sediul în Arad, str. Poetului nr. 1-C,

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ DJANA, fond *Uzinele Textile*, dosar nr.12/1941, f.14,15,23,24,32,41,54,66,77.

aparținând circumscripției a IV-a polițienească potrivit dispozițiilor articolului 10, alin. 3 din Legea pentru românizarea personalului din întreprinderi publicată în Monitorul Oficial nr. 270 din 16 noiembrie 1940, precum și a instrucțiunilor Oficiului Central de Românizare nr. 5 din 7 ianuarie 1942 și al comunicatului dvs. din ziarele locale cu onoare vă înaintăm prezenta cerere rugându-vă a interveni pe lângă Oficiul Central de Românizare din Ministerul Muncii să se aprobe menținerea în serviciu a personalului nostru evreiesc în număr de 35 funcționari și 35 muncitori¹⁵. Trebuie specificat că sunt destule adrese însoțite chiar și de tabelul cu numele salariaților-evrei, ce solicită păstrarea locului de muncă pe durata războiului. Aceste adrese exprimau argumente temeinice legate de pregătirea solidă a corpului de funcționari, ingineri și muncitorii evrei din fabrică, aspect care nu putea fi eludat fără a aduce pierderi serioase firmei. Guvernul hotărâse, ca regulă, în prima etapă a procesului de românizare, ca fiecare angajat evreu să fie dublat în activitatea sa de unul român, dar nici această găselniță n-a putut aduce rezultatele scontate. În pofida coercițiilor, salariații evrei continuau să rămână indispensabili în Textila Arădeană¹⁶. Baronul von Neumann a reușit, prin intervențiile sale, nu doar amânarea excluderii evreilor din fabrică, ci chiar dreptul de a-i păstra. În urma nenumăratelor audiențe la Consiliul de Miniștri, el va obține dovezi necesare pentru fiecare evreu angajat, adică o legitimație prin care i se garanta posesorului calitatea de angajat în instituție¹⁷. Eliberarea acestor adeverințe–legitimații explica faptul că industria textilă era indispensabilă pe timp de război, „Arădeana” soluționând, în cea mai mare parte, cererile de echipare ale armatei române. Baronul Franz Neumann știa destule lucruri despre corupția și șpaga din administrația legionară, în speță cea de la Ministerul Muncii. Iată ce nota ministrul muncii într-una din rezoluții: „Având în vedere interesele economice ale țării se aprobă cererea până la apariția legii de românizare, cu condiția de a fi (evreii, n.n.) dublați... Se va prezenta la data apariției Monitorului Oficial un plan de românizare național”¹⁸. Eugen Șincai,

¹⁵ *Ibidem*, dosar nr.12/1941-1942, f.77.

¹⁶ *Ibidem*, f.13.

¹⁷ *Ibidem*, f.85-116, sunt îndosariate adeverințele provizorii de scutire la muncă obligatorie a personalului evreiesc; pe fiecare dovadă eliberată de Inspectoratul general al Taberelor și Coloanelor de Muncă era aplicată o fotografie, chiar și Neumann a fost obligat să obțină o asemenea adeverință, *Ibidem*, f.168-169.

¹⁸ *Ibidem*, f.66.

inspectorul general local al românizării, va încerca să-l pună în dificultate pe Neumann, propunând dublarea acestuia ca orice angajat al fabricii din Arad; baronul va depăși și acest impediment, cunoscând corupția funcționarilor regimului dar, în același timp, bazându-se pe rolul său influent, el va reuși să anihileze intenția inspectorului din Arad. Astfel, o adresă, datată 18 mai 1943, a Oficiului Central de Românizare, îl anunța pe inginerul Șincai că „evreul Neumann Francisc” este „nedublabil”¹⁹. Informațiile documentare demonstrează că sistemul relațional al lui Neumann funcționa perfect, că de serviciile fabricii sale nu se putea face abstracție. Mai mult decât atât, activitatea sa este curajoasă și din privința faptului că Aradul, cu cartierele sale mărginașe (de ex. Podgoria) precum și câteva localități limitrofe (Lipova, Ghiroco, Rudna) nu duceau lipsă de activitate legionară.

Ambiguitatea juridică a legislației carliste și antonesciene față de naturalizarea evreilor bănățeni și ardeleni reiese din documentele arhivistice. Memoriul pentru lămurirea situației juridice a evreilor din Ardeal și Banat²⁰, elaborat de comunitatea evreiască din Timișoara și adresat ministrului justiției în cursul anului 1942, exprima cu limpezime drama populației evreiești din acest colț de țară. După cum se știe, legea Gruia (9 august 1940), ca și legile ulterioare care prin natura lor își propuneau să fixeze cadrul juridic al evreilor băștinași, n-a vizat decât problema evreilor din Vechiul Regat, chiar dacă aici, potrivit articolului 7 din Constituția României de la 1866, naturalizarea nu s-a acordat nici măcar individual. Legiuitorul a uitat să-i vizeze și pe evreii din Banat și Ardeal, în dauna faptului că aceștia conviețuiau în aceste regiuni de trei secole. Memoriul încerca să justifice dreptul la cetățenie română a evreilor din aceste ținuturi prin argumente de ordin istoric. Astfel, legea nr. XVII din 1867, din Constituția răposatului Imperiu austro-ungar, stipula deplina egalitate în exercitarea drepturilor politice și civile, că naturalizarea evreilor stabiliți în imperiu era recunoscută doar pentru aceia care prestau îndeletniciri constante și contribuiau la satisfacerea sarcinilor publice²¹. În consecință, toți locuitorii vechii monarhii austro-ungare își obțineau cetățenia pe baza hotărârii autorității administrative în discordanță cu sistemul adoptat de Vechiul Regat.

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 23/1943, f. 48.

²⁰ Arhiva Comunităților evreiești din Timișoara, dosar 77/1943, f. 77-182.

²¹ *Ibidem*, f. 179.

Unirea deplină de la 1918 a însemnat, între altele, și reconfirmarea drepturilor depline ale evreilor bănățeni și ardeleni. Acum, era vorba despre recunoașterea unei calități de mult dobândită și nu de o favoare²²; încadrarea juridică, formulată de regimurile carlist și antonescian, prin care evreii din Transilvania și Banat urmau a fi tratați diferențiat față de cei din Regat, indica o politică discriminatorie. Răspunsul la memoriul evreilor timișoreni a fost unul negativ – venit din partea Centrului Național de Românilizare – chiar dacă acesta era foarte temeinic elaborat: „Ca urmare la cererea dvs. înregistrată la Ministerul Justiției sub nr. 174730/1942, avem onoarea a vă comunica, conform referatului d-lui referent-șef C.Crivăț, că nu putem aviza pentru echivalarea evreilor băștinași din Ardeal și Banat cu evreii din Vechiul Regat, naturalizați cu legi individuale și nici pentru aplicarea a unui aceluiași tratament în ce privește prelungirea contractelor de închiriere în curs a foștilor proprietari evrei din provinciile unite, ei neintrând în categoria celor exceptați”²³.

Comunitatea evreiască din Banat va mai întreprinde un demers, direct la conducătorul statului, dar și aceasta a rămas fără efecte benefice. Evreii ardeleni și bănățeni erau bănuși de neloialitate față de statul român, de faptul că puteau deveni spioni, fiind vorbitori ai limbilor maghiară și germană, prejudecăți care vor alimenta ostilitatea și tratamentul inuman din centrele de muncă obligatorie. Fișele personale ale concentraților în taberele de muncă, ca și mărturiile evreilor, mobilizați în aceste centre, vorbesc despre tratamentul ofițerilor, soldaților și medicilor față de aceștia. În cadrul detașamentului nr. 102 din Ghiroc, județul Arad, după mărturiile unor evrei internați acolo, regimul muncii devenise insuportabil: bătăi la pielea goală, comportament batjocoritor al armatei care asigura paza și ordinea centrului, încarcerarea fără justificare, așa-zisele camere de închiziție, veșnica amenințare cu deportarea în Transnistria, aplicarea unor „corecții” de 25-70 de lovituri, condiții de cazare de tip animalic etc. Din mărturii mai rezulta că aici, ca și-n alte locuri, nu funcționa vreo lege sau vreun regulament privind detașamentele de muncă forțată, totul fiind arbitrar, la îndemâna comandanților²⁴.

Psihoza deportării evreilor devenea tot mai generalizată. Drept urmare, populația românească va protesta cu mijloacele pe care le avea la dispoziție.

²² *Ibidem*, f. 180; evreii din Vechiul Regat au fost încetățeniți „în bloc” abia după 1918.

²³ *Ibidem*, dosar nr. 77/1943, f. 201.

²⁴ *Ibidem*, dosar nr.102 (suplimentar). Diverse acte, anii 1943-1944, f. 115-132.

Un grup de intelectuali bănăţeni, alarmaţi de faptul că presa germană insista pe iminenta deportare a evreilor ardeleni şi bănăţeni, înainta o notă de protest guvernului României: „oricare ar fi concepţia noastră despre evrei, suntem creştini şi oameni... şi ne cutremurăm la ideea că cetăţenii unui stat ar putea fără nicio vină să fie despuiţi de tot avutul lor şi alungaţi din ţara în care zac de secole osemintele părinţilor, bunicilor şi străbunicilor lor. Domnul Mareşal Antonescu a explicat că deportarea evreilor din Basarabia şi Bucovina s-ar fi făcut pentru actele criminale pe care aceştia le-ar fi săvârşit împotriva armatei şi populaţiei româneşti, pentru ca provinciile recucerite devenind zonă de război, interesul armatei dicta îndepărtarea unor elemente nesigure în număr destul de important. Numai că nici o imputare asemănătoare nu s-a putut face evreilor din Ardeal şi Banat, dar dimpotrivă trebuie să recunoaştem că atât cu prilejul cedării unei părţi din Ardeal cât şi după aceea, atât evreii din teritoriile cedate, cât şi cei din teritoriile rămase au avut o purtare ireproşabilă. Apoi, ei trăiesc la cealaltă extremitate a frontului şi sunt aşa de puţini la număr (40000 în Banat şi Transilvania de sud, n.n.) încât nu pot în nici un caz să constituie vreun pericol, chiar şi în caz de război”²⁵.

Panica populaţiei evreieşti era întreţinută de faptul că dispoziţiile venite din capitală dovedeau o înţelegere tot mai clară între germani şi români cu privire la deportarea în Polonia²⁶.

Primele operaţii au debutat în oraşele de garniţă ale României de atunci, Turda, Arad, Timişoara – oraşe în care alături de români locuia un important segment de populaţie evreiască, vorbitor al limbii maghiare; birourile locale ale Centralei Evreieşti erau conştiente de iminenta operaţie a deportărilor, mai ales că fuseseră atenţionate în legătură cu întocmirea unor tabele cu populaţia evreiască pe sexe, vârstă, ocupaţie²⁷. În urma convorbirilor repetate dintre Ion şi Mihai Antonescu, pe de o parte, şi reprezentanţi ai Ministerului de Externe ai Reichului, pe de altă parte, s-a ajuns la un consens în planul de deportare. Totuşi, acest plan a fost amânat, chiar dacă înţelegerile româno-germane din noiembrie 1941 au fost favorabile unor transporturi imediate de evrei în Polonia. Radu Lecca a reuşit să amâne şi să tergiverseze acest coşmar inuman; aflat în vizită la Berlin, reprezentantul intereselor evreieşti din guvernul României va

²⁵ *Ibidem*, dosar nr.75/1941, copie a unei adrese înaintată autorităţilor române.

²⁶ *Ibidem*, dosarele 76-78/1941 vorbesc despre bugetele comune ale evreilor din întreg judeţul Timiş-Torontal şi care sunt comasaţi la Timişoara „probabil în vederea deportărilor ulterioare”.

²⁷ *Ibidem*.

fi tratat cu aroganță de Ministerul de Externe german. Drept urmare, Lecca va dejuca planurile inițiale ale înțelegerii. Punerea în practică a planului era imposibilă și din alte motive: lagărele naziste nu erau pregătite pentru a cuprinde o populație evreiască atât de numeroasă în prima fază a războiului, chiar dacă Hitler proiectase „soluția finală”. Evreii din Transilvania sudică și din Banat vor rămâne în tensiune până-n august 1942, moment în care fusese obținută anularea ordinului de deportare a acestora²⁸. Rabinul Șafran, în memoriile sale, nu amintește defel despre contribuția baronului Neumann la blocarea acestui ordin. În schimb, șef-rabinul Al. Șafran amintește despre cum i-a venit ideea de a-l contacta pe mitropolitul Bălan, șeful Bisericii Ortodoxe din Ardeal, determinându-l să intervină pe lângă mareșalul Antonescu spre a-i salva pe evreii din cele două regiuni istorice românești.

R. Hilberg considera că în spatele acestui aranjament, salvator pentru evrei, se afla Franz Neumann. Acesta ar fi oferit unui înalt funcționar al cabinetului Antonescu suma de 400 milioane de lei, destinată armatei române²⁹. Este greu de demonstrat astăzi dacă așa s-au „așezat” lucrurile, chiar dacă mita și comisionul sunt tradiții la români.

Contribuția lui Neumann la stoparea deportărilor în lagărele poloneze pare un efort mult mai complex: el avea legături serioase cu evreimea americană, unde tatăl său emigrase de multă vreme; pe de altă parte, el poate fi asociat și cu activitatea Consiliului clandestin al evreilor din București, unde șef-rabinul Șafran deținea un rol cel puțin la fel de important.

Acest organism evreiesc, care funcționa în „ilegalitate” în București, aflase deja, din surse exacte, despre iminenta deportare a evreilor din Transilvania de sud și Banat, din moment ce fuseseră alertați regele Mihai, regina-mamă, ambasadorul Elveției la București, președintele Înaltei Curți de Justiție și nunțul papal³⁰. Este probabil ca Neumann să fi intrat în posesia acestei informații fie prin legăturile sale directe cu reprezentanți ai guvernului, fie prin intermediul Consiliului clandestin. Ipoteza noastră – legată de rolul mitropolitului Nicolae Bălan – este că acesta se afla în legături strânse atât cu rabinul Șafran, cât și cu Neumann, iar în intervenția sa la Antonescu să fi reprezentat poziția ambelor părți. Mai rămâne și varianta ca Franz von

²⁸ Al. Șafran, *op.cit.*

²⁹ Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Chicago, 1967, p. 257–266.

³⁰ Al. Șafran, *op.cit.*

Neumann să fi intervenit și pe linia lui Radu Lecca, aspect neștiut sau trecut cu vederea de Al. Șafran³¹.

Oricum, evenimentele din 1942-1943 legate de deportarea evreilor nu pot fi tratate simplist; regimul antonescian a elaborat, adoptat și aplicat o legislație antievreiască, uneori cu excесе rasiale, dar tot el a stopat deportările și readucerea evreilor în țară, tot el a permis, în pofida rigorilor războiului, emigrarea evreilor în Palestina; deși a adoptat, în principiu, ideologia nazistă în „chestiunea evreiască”, organizând lagărele din Transnistria (istoricul Raul Hilberg vorbește despre 101 colonii), deși a acceptat masacrul de la Odessa³², nu putem eluda faptul că 57% din evreii-români au supraviețuit războiului, ceea ce a reprezentat cel mai însemnat procentaj de supraviețuitori din Europa centrală și de est. În acest aspect, care atenuează întrucâtva consecințele unei politici antievreiești, mentalitatea, toleranța și omenia populației românești au jucat un rol special în destinul unui popor, atunci fără țară.

³¹ Fostul patron al întreprinderii „Textila Arădeana” a emigrat și trăiește în S.U.A.

³² Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii*, București, 1998, p. 340-445.

LEGAL STATUS OF JEWS FROM BANAT
IN DICTATORSHIP REGIME OF WAR.

Summary

The policy of the antonescian-legionary and later antonescian regime towards this region was absolutely unfair due to several objective regional factors such as: the hegemony of interregional relationships of the people from Banat in influencing the exchange of agricultural and industrial goods, fact which was discordant with the needs of a centralized war economy; on the other hand, the tendencies of a part of the Suabians (the German group of the Banat) in joining the so called National Work Front (National Arbeit Front – N.A.T.), that traded brass and copper ore, thus serving the German war industry; then, the affinities and sympathies of the youth towards the Nazi movemen; and last, but not least the fleeing of a part of the Jews from the neighbouring countries to this corner of Romania, can be traced in the reports of the police from Timișoara. In spite of these aspects, the counter intelligence reports often insisted to assure the official bodies that the state of mind among the Banat population was calm.